

İnkâr Siyasetinde Kırılma: Hrant Dink'in Kendisi ve Öldürülmesi

Yetvart Danzikyan, Agos Genel Yayın Yönetmeni,
e-posta: yetvartd@ttmail.com.

Ermeni Soykırımı'nın 100. yılı yaklaşırken ve Agos gazetesinin kurucusu Hrant Dink' in öldürülmesinin 8. yılını geride bırakırken, her iki konuya yakından ilgi duyan ve her iki konuda adil, hakkaniyetli bir çözümün peşinde olan insan, kendini bir anda bu iki konuyu birlikte düşünür ve bilhassa son 10 yılda olup bitenlere bir de bu gözle bakar halde bulabilir.

Şüphesiz bunu yapmak için 2015'i beklemeye gerek yoktu, bu, pekâlâ son yıllar içinde herhangi bir zamanda da yapılabilirdi ama bazı dönüm noktaları bize bazı hikâyelere daha derinden ya da başka, daha farklı bir açıdan bakma imkânı sunabilir. 2015 de böyle bir yıl. Hem 92 yıllık Cumhuriyet tarihine, hem de bu tarihin, bu konudaki büyük kırılma noktasına bakabileceğimiz bir yıl.

Kabaca bir özet geçmenin zararı olmaz sanırım. 1915 ve sonrasındaki planlı hamlenin ardından Cumhuriyet'in ilk yılları, ekonominin millileştirilmesi/ Türkleştirilmesi ve Ermeniler'den kalan mallara el konması (emval-i metruke kanunları)¹, "millet" temelli yeni bir ulusun inşası (Türkleştirme), bu ulusa yeni bir tarih imal etme (TTK, Güneş Dil teorileri), demografiyi yeniden dizayn etme ve isyanları sert biçimde tedip yoluyla Kürt nüfusun/etnisitenin sindirilmesi (iskân kanunları, Dersim harekâtı vd) ile geçti. Devletin bu hisşımı, dünyanın da Büyük Kriz, Faşizm belası, 2. Dünya Savaşı, gibi devasa meselelerle uğraşması sonucu Ermeni meselesinde 30'lar, 40'lar, 50'ler bir sessizlik içinde geçti. Bu esnada Ermenistan'ın SSCB idaresinde olması da bu sessizliği sağlayan etmenlerden biri olmuştur denebilir. 1965'te Ermenistan'da soykırımın 50. yılı gösterisi biraz kıpırdanma yarattıysa da Türkiye özelinde yaşanan sosyal ve siyasal hareketlilik içinde kimse bu tip "detay" meselelere takılmadı ve zaten bu yıllarda sol-sosyal demokrat siyaset bu konuda, tam olarak değilse de büyük oranda resmi görüş çerçevesinde düşünmekteydi.

70'ler ise sol sosyalist dalganın tüm Türkiye'yi etkisi altına aldığı, kültürel siyasal dili büyük oranda belirlediği bir dönemdi. Bu dönemde gündemde olan tek değilse de belirleyici konu ise "devrim"di. Dolayısıyla yine bu dönemde böyle bir konu çok fazla gündeme gelmedi (Genelleme yapmamak gerekir elbette, konuyu gündemine alan sol siyasetler elbette vardı). Şu notu da düşmek gerekir: Bu dönemde devrim öylesine gündemdeydi ki Türkiyeli Ermeni sosyalistlerin/ devrimcilerin genişçe bir kısmı da önceliği bu faaliyete vermişlerdi. Bu konuda

elbette gereken tarihsel bilince sahiplerdi ancak faşizmle mücadele ve devrim/ sosyalizm konusu öylesine öncelikliydi ki, soykırım meselesini gündemde tutmak pek mümkün olmuyordu.

Bu ortamda ASALA eylemlerinin ilk büyük kırılmayı yarattığını söylemek mümkün. Ama bu aslına bakılırsa devlet açısından oldu. Bu tür suikastlara, şiddet eylemlerine hazırlıksız yakalanan devlet belki de Cumhuriyet tarihi boyunca ilk kez 1915 konusunda resmi bir tez oluşturma ihtiyacı hissetti. Ancak ilk tezlerin büyük oranda diplomatlar tarafından oluşturulması dikkat çekicidir. Konuyu yakından izleyen akademisyenler o dönemde bu konuda çalışmış “resmi” tarihçi bulunmadığından dosyanın büyük oranda diplomatlara havale edildiğini söyler.²

Eylemlerin şiddeti ve sarsıcılığı, resmi görüşün de aynı oranda şiddetli olmasına yol açtı. Bunda bir diğer etken de sürecin tam ortasında 12 Eylül darbesinin yaşanmış olmasıydı. Türkiye tarihine ve siyasetine ilişkin resmi görüş dışı herhangi bir konuda zaten şedit davranan cunta, Türk-İslam sentezini de yedeğine alarak bu konuda da hayli sert bir söylem oluşturdu. Dolayısıyla böyle bir ortamda da konuyu etraflı bir biçimde tartışmak mümkün olamadı. Yine bu sürece ABD Kongresi’nde ele alınan soykırım tasarılarının eşlik ettiğini hatırlayalım. “Sözde soykırım” argümanı/formülü böyle bir atmosferde yaygınlık kazandı, elbette devletin de zorlaması, ısrarıyla.

Böylece 90'lara geldik. 90'lar bu açıdan hayli karanlık bir dönem sayılabilir. Kürt meselesinin de keskinleştirdiği milliyetçilik ve ırkçılık bu iki konuyu birleştirmekte gecikmedi ve o dönemde gündemi “Sünnetsiz PKK'lılar”, “Ermeni Apo”, “PKK'lı papazlar” haberleri kapladı. Aynı dönem bilhassa Türkiyeli Ermeni toplumu için günlük hayatta da önemli zorluklar doğurdu. Kiliseler, okullar açık bir baskı ve kimi zaman da irili ufaklı saldırılar altında faaliyet gösterir hale gelmişler, Ermeni'nin bir küfür olarak kullanılması yaygınlık kazanır olmuştu. Dönem, siyasette “Ermeni dölü” sözlerinin de rahatlıkla kullanıldığı dönemdir.

İşte bu yıllarda bu boğucu havaya karşı sözlerini söylemek isteyen bir grup Ermeni'nin çabasıyla kuruldu Agos gazetesi. Ama en çok da Hrant Dink'in çabasıyla.

Burada Hrant Dink'in kişiliği ve yaşadığı hayat önemlidir. Hayatı boyunca Ermeni dili ve kültürünü yaşatmak için çaba gösteren, aynı zamanda sol siyasete de ilgi duyan Hrant Dink 90'larda Ermeni toplumu içinde yaşanan hareketliliği vücuda getirmek için yola kararlı biçimde koyulmuştu. Zamanı gelmişti ona göre. Ayrıca Ermenistan da artık bağımsız olduğuna göre hem Türkiye-Ermenistan ilişkileri

açısından, hem de Türkler-Ermeniler açısından diyalog başlamalı, iki halk birbirini tedavi etmeliydi. Bütün çabasını, hayatını buna hasretti Hrant.

2004 yılından itibaren olanları burada tekrar anlatmayacağım. Ama şunu söylemek gerek. Hrant Dink'in bunu becerebilecek, yapabilecek bir insan olduğu hemen anlaşılıyordu. Belli ki bu özelliğiyle devlet içinde birilerini ve toplumdaki bir zihniyeti korkuttu.

Şunları yaptı Hrant Dink çok kabaca. Bu ülkenin üzeri örtülen, konuşulmayan, bilmezden gelinen, inkâr edilen hakikatlerinin üzerindeki örtüyü açmaya çalıştı. Ama bunu öyle bir bilgelik, doğallık ve rahatlıkla yapıyordu ki konuya en sert biçimde bakmaya koşullandırılmış kesimler bile o sese kulaklarını kabartmadan edemiyorlardı. Çünkü Hrant Dink o büyük, görmüş geçirmiş hakikatin içinden konuşuyordu. Ve aynı zamanda bunu Anadolu'nun kalbinden çıkmış bir Ermeni olarak yapıyordu. Sesi, dokunuşu, hali, tavrı şu tehlikeli gerçeği hatırlatıyordu birilerine. "Bu topraklarda bir zamanlar Ermeniler yaşıyordu."

Şunu gözlemlene imkanı bulduk: Hrant Dink'in sözleri gerek Türk, gerekse Ermeni tarafında büyük yankı uyandırdı. Bunu sadece Türkiye toprakları açısından düşünmeyin. Yerevan'dan, Azerbaycan'dan, Marsilya ya da Los Angeles'taki Ermeni topluluklarına kadar geniş bir dairede bu sözler yankı ve karşılık buluyordu. Belki herkes mutabık değildi Hrant Dink ile, ama kimse de bigane kalamıyordu.

Böylece çok ağır bir mermer, tozlu kapak ağır ağır yerinden oynamaya başladı. Tabii bu döneme Fransız Senatosu'nda gündeme gelen Ermeni soykırımı tasarısı, Türkiye'de Genelkurmay'ın kasıtlı biçimde sert tepki gösterdiği Sabiha Gökçen haberi, siyasal arenada sert tartışmalara yol açan Ermeni konferansı da eşlik etti. Ve elbette Hrant Dink aleyhinde açılan o meşum dava.

Bu sürecin ayrıntılarına girmek şu yazı için gerekli değil; ama şunun altını çizmekte fayda var. Bütün bu süreç sadece Türkler ve Ermenilerin bilinçaltındaki hatıraları, huzursuzlukları, diyalog özlemini, hasretini harekete geçirmekle kalmadı. Ki bu da önemlidir ve buna geleceğiz. Ama asli olarak hiç hesaba katılmayan ve şu ana kadar hiç bahsi geçmeyen, diyelim Müslümanlaş(tırıl)mış Ermenileri de harekete geçirdi. Henüz konuşamamaları da onlar da üzerlerindeki yükün ağırlığının ve konuşamamanın, gizli yaşamının yarattığı, yol açtığı kısıtlanmışlığın farkına -belki de- bir daha vardılar. Ama aynı zamanda büyük çoğunluk da, hem bölgelerindeki katliamlara katılanlarla, hem de ailelerindeki "meğerse Ermeniyim" dedikleri babaanneleri, anneanneleri ile bir kez daha ve bu kez esaslı biçimde yüzleşti. Ve belki de Türkiyeli Ermeniler de, elbette ki bir

kısmı, travmalarıyla yüzleşmeyi ve bunun artık “konuşulabilir, anlatılabilir” bir mesele olduğunu fark ettiler. Türkiye sanki 90 yıllık bir tozu toprağı omuzlarından silkelemeye hazırlanıyor gibiydi.

Devlet içindeki bir zihniyet işte bunu durdurmak istedi. O cinayete göz yumdular. Ama galiba şu oldu: her ne hedefliyor idiyse, tam tersini elde ettiler. Az önce saydığım, tarif etmeye çalıştığım tüm bu uyanış, bu kıpırdanma, o cinayetin ardından tekrar kapalı bir kapağın içine, karanlık bir kuyuya geri dönmedi. Tam tersine o kıpırdanma, apaçık biçimde bir hareketlenme, bir devinim, güçlü bir ses haline geldi. Cenazede toplanan 100 bin kişi, biraz da bunun göstergesidir.

Dolayısıyla Hrant Dink’in kendisi ne kadar bu ağır mermer kapağı yerinden oynattıysa, öldürülmesi de bu kapağı epeyce bir öte yana itti, yarı yarıya açtı. Tam da burada meselenin biraz da trajik boyutuna geçebiliriz artık. Çünkü biz, Türkiye’deki Ermeni toplumu maalesef şöyle acı, sindirilmesi, kabullenmesi güç bir gerçekle karşı karşıyayız. Hrant Dink’ten sonra bu mesele artık daha rahat konuşulmaya başlandı. Peki bunu nasıl anlamalı, bundan ne anlamalı?

Bunun da altında sanıyorum iki temel motif yatıyor. Öncelikle Ermeni soykırımının herkesin bildiğı ama konuşmadığı bir mesele olması. 90 yıllık bir sırdan ve inkârdan bahsediyoruz. Edebiyatta bile kendine çok fazla yer bulamayan, Anadolu’da katliamın geçtiğı bölgelere gittiğinizde kulağınıza fısıldanan ama iş açıkça konuşmaya gelince inkâr edilen bir meseleden bahsediyoruz. Devletin büyük bir hisşimla bir inkâr politikası geliştirdiğı, Ermenilere düşman nesiller yetişmesi için elinden geleni ardına koymadığı, Ermeni lafı duyunca tüyleri diken diken olanların hiç de az olmadığı ve aslında trajik bir biçimde bu en sert milliyetçilerden bazılarının ailelerinde Müslümanlaşmak zorunda kalmış Ermeniler’in bulunduğu, böylesi katmanlaşmış, sarmallaşmış, kördüğümleşmiş tarihlerin üst üste bindiğı, biraz da bu yüzden aslında tedaviye muhtaç bir ülkeden bahsediyoruz. Bu sır, bu inkâr, artık daha fazla gizli kalamazdı.

Ve elbette çok daha önemlisi bu cinayetin kabul edilemezliğı. Elbette her cinayet kabul edilemezdir ancak 90 yıllık bir inkârın, yalanın adından gelen bu cinayet iki manaya geliyordu. Hala 1915’in bir düzeyde sürdüğü ve paradoksal biçimde artık bunun süremeyeceğı. Dolayısıyla cinayetten sonra insanlar, artık “Ermeni Soykırımı” demeye ve böyle yazmaya başladılar. Çünkü –ya da belki deşunu biliyorlardı. Artık kaybedecek ne kalmıştı ki? Bunun için çok ağır bir bedel ödenmemiş miydi?

Ve muhtemelen devlet de artık “soykırım” kelimesine en azından hukuki/ yargısal manada reaksiyon göstermemeye başladı. Kim bilir belki onlar da

işlenen büyük kabahatin farkındaydılar. Hem tarihsel manada, hem de bunu konuşmak isteyen bir kişinin devlet marifetiyle öldürülmesi manasında. Susmayı tercih ettiler. Olan olmuştu.

O yüzden mesela ben, bu satırların yazarı, bu makalede ve başka makalelerde, televizyon konuşmalarında Ermeni Soykırımı derken bir yandan da tarifi zor bir huzursuzluk duyuyorum aslında. Bunu söyleyebilmenin bedeli bu kadar ağır olmamalıydı.

Sonnotlar

1 Bu konuda bkz: Kanunların Ruhu, (Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek), İletişim Yayınları, 2012 ve Nevzat Onaran, Emval-i Metruke Olayı, Belge Yayınları, 2000.

2 Bkz: Fatma Müge Göcek ile söyleşi, *Agos*, 10.10.2014.

